

Environmentalistika

Těžce zkoušená Šumava

Tomáš Čapek

prosinec 2001

1. Vznik národního parku

Ochranářské snahy mají na území Šumavy velmi dlouhou tradici. Již v roce 1858 byl knížecím rodem Schwarzenbergů, který jinak provozoval na území Šumavy holosečnou hospodářskou těžbu, vyňat Boubínský prales z lesního hospodářství. V roce 1933 vyhlásilo tehdejší ministerstvo školství a národní obrany Boubínský prales a některé další lokality státními přírodními rezervacemi. V roce 1963 byla Šumava vyhlášena Chráněnou krajinnou oblastí. 20. března 1991 bylo dosaženo konečného cíle ve věci institucionální ochrany šumavské přírody, když byl v rámci CHKO Šumava vyhlášen nařízením vlády Národní park Šumava. Ochrané pásmo k němu nebylo vyhlášováno, poněvadž důvodová zpráva předpokládala, že funkci ochranného pásma plní samotná CHKO obklopující národní park. V té době už byla Šumava téměř rok také na seznamu biosférických rezervací organizace UNESCO. K zachovalosti a vyšší potřebě chránit šumavskou přírodu po pádu komunistického bloku paradoxně přispěla existence Železné opony. Území Šumavy tak bylo padesát let velmi řídko osídleno a vzhledem k existenci širokého pohraničního pásma rovněž nepřístupné pro turistické a hospodářské aktivity. Po otevření hranic bylo nutné urychleně posílit státní ochranu tohoto území, aby se zabránilo devastaci krajiny v důsledku hektických změn, které tehdy probíhaly.

Nyní je Národní park Šumava s rozlohou téměř 70000 hektarů největší v České republice a společně s bavorskou částí Šumavy (národní park Bavorský les) tvoří největší lesní komplex střední Evropy. Ten je také nazýván Zelená střecha Evropy. Šumava, co se týče jejího přírodního bohatství, stojí na čtyřech základních pilířích. V první řadě jsou to (pra)lesní porosty. Ty tvoří dohromady kolem 80% rozlohy národního parku a jsou tvořeny převážně bukem a smrkem (i když ten byl na území Šumavy zhusta zavlečen jako monokultura a vyskytuje se hojně v druhých zónách a ve vyšších polohách, viz níže). Další cenná území jsou tvořena unikátními rašeliništi, požívající ještě speciální ochranu v rámci Mezinárodní úmluvy o ochraně mokřadů (Ramsarská úmluva), pěti malými ledovcovými jezery a údolními loukami, které sice nejsou z většiny původní (vznikly v období kolonizace území a nepodařilo se je opět zalesnit), ale přesto nyní tvoří přírodovědecky i turisticky zajímavé lokality.

Pokud mluvíme o historii Národního parku Šumava v posledních deseti letech, pak ta je nerozlučně spjata se dvěma pojmy – zonace a kůrovec.

2. Zonace

V roce 1993 byl národní park rozčleněn do zón podle jemnějších nároků na ochranu. První zóny jsou „území s nejvýznamnějšími přírodními hodnotami v národním parku, zejména přirozené nebo málo pozměněné ekosystémy vhodné pro rychlou obnovu samořídících funkcí. Cílem je uchování či obnova samořídících funkcí ekosystémů a omezení lidských zásahů do přírodního prostředí k udržení tohoto stavu“. To odpovídá mezinárodnímu standardu pro národní parky Světového svazu

pro ochranu přírody (IUCN). Mimojiné to tedy znamená, že je nemyslitelné, aby se v prvních zónách objevila jakákoliv těžká technika nebo kdokoliv s motorovou pilou v ruce, řečeno bez obalu. Na území parku bylo vytvořeno 54 ostrůvků prvních zón, které při rozloze asi 15195 hektarů zaujímaly tehdy 22% celkové rozlohy parku. Už to bylo i v tehdejší době velice nestandardní řešení. Takové plošné rozdrobení nejchráněnějších lokalit národního parku neexistuje nikde v Evropě nehledě k tomu, že celkový podíl území s nejpřísnější ochranou byl už tehdy značně podprůměrný ve srovnání s mnohými jinými evropskými národními parky. Běžně totiž do prvních zón parku náleží 40-60% celkového území, v nově zřízených národních parcích v Rakousku jde tento podíl nad 80% a dotčené území není nijak rozkouskováno. Nicméně je pravda, že v té době ještě mohli někteří optimisté věřit, že se situace bude časem lepší, poněvadž takzvané druhé zóny měli sloužit jako ochranné pásmo pro zóny první s tím, že s využitím šetrného hospodaření bude dosaženo stavu, kdy budou moci být zahrnuty do bezzásahových režimů prvních zón. Do druhých zón totiž zhusta patří umělé monokulturní smrkové porosty. Pro úplnost, třetí zóny představují území již výrazně poznamenaná lidskou činností, jako jsou intenzivně využívané zemědělské pozemky, nebo území obcí. Vytvořením zón rovněž přešla práva na hospodaření v lesích parku na jeho správu.

3. Kůrovec

Kůrovcová kalamita probíhá na Šumavě od počátku 80.let minulého století a provází tak bezprostředně celou její nedávnou historii. Než přistoupím k jejímu popisu, rád bych napsal pár slov o ekologii lesa a kůrovce.

Kůrovec, vědeckým označením lýkožrout smrkový, je brouk, jehož larvy cizopasí na živinách napadených smrků. Samice nakladou do pod kůrou vyhloubených kanálků vajíčka a vylíhnuté larvy se příčně provrtávají do hmoty stromu, čímž přetínají důležité lýkové spoje, které udržují stromy při životě. Dospělá larva se potom zakuklí. V období mezi vylíhnutím a dosažením pohlavní dospělosti jedinec dále devastuje lýko ve svém okolí. Při ideálních podmínkách trvá vývoj kůrovce asi sedm týdnů, může se ale protáhnout i na několik měsíců. Kůrovec pod kůrou stromu i přezimuje a hromadně vylétává na jaře, když se dostatečně oteplí. Podle fosilních nálezů spolu smrky a kůrovec koexistují již statisíce let. Smrky totiž disponují obranným mechanismem proti náletům brouka, konkrétně vyléváním pryskyřice a jiných jedovatých látek do napadených míst, proto jsou pro kůrovce nejatraktivnější stromy zbavené své obranyschopnosti, tedy stromy nemocné, vyvrácené vichřicí nebo oslabené imisemi. Při normálním stavu ekosystému tedy kůrovec čistí les od nezdravých a poničených stromů. Pokud je ale takových dostatek a panují vhodné klimatické podmínky, může dojít k přemnožení kůrovce. Brouk je totiž nesmírně závislý na počasí – pokud není zrovna teplo a sucho, riziko přemnožení prudce klesá. Ale i pokud k přemnožení dojde, je ve hře ještě celá řada faktorů, která populaci kůrovce ohrožuje. Jednak je to nedostatek potravy při gradaci brouka, dále vnitrodruhový stres (vycházející z přílišné koncentrace jedinců jednoho druhu na určitém místě), který sám způsobuje vymírání a rovněž přispívá k mnohem rychlejšímu šíření bakteriálních a houbových chorob. V druhé řadě jsou tu cizopasnici, kteří parazitují na dospělých broucích i na larvách kůrovce. Jedná se o cizopasně druhy hmyzu a roztoče. A nakonec nezastupitelnou roli hrají také predátoři – dravý hmyz a ptáci. V případě ptáků je ale nutné, aby prostředí, ve kterém působí, bylo jinak ekologicky stabilní, aby měli dostatek hnízdních příležitostí a jejich populace mohla nerušeně narůstat. Tyto všechny faktory, z nichž nejdůležitější je zřejmě stejně počasí, postupně přirozeně utlumí gradaci kůrovce. Při odeznívání kalamity potom sehrají důležitou úlohu kůrovcem zlikvidované stromy. Jejich mrtvá dřevní hmota je nenahraditelným zdrojem živin pro půdu a pro obnovu a prosperitu mladé generace stromů. Říká se tomu sukcesní cyklus a lze jej pozorovat ve velkých měřících v tajze na Sibiři nebo v kanadských smrkových pralesích a v menších měřících například v národním parku Bavorský les.

I člověk vymyslel několik metod jak se vypořádat s kůrovcem. Nejdrastičtější a při správné aplikaci také nejúčinnější je asanace porostu. Znamená to pokácení napadených stromů, jejich odkornění, případně ještě chemickou likvidaci už vylihnutých brouků. Tento postup s sebou přináší četná rizika a při neodborném počínání může zapříčinit více škody než užitku. Největším nebezpečím je, že se asanace neprovede důsledně, což má za následek její znehodnocení, někdy dokonce příspěvek k průběhu kalamity. Pokud se totiž vykáčí větší množství stromů při velké kalamitě, pak ne vždy je v silách lesníků zajistit, aby všechny stromy padly dříve než z nich brouk stihne vylézt a ne vždy se podaří nezapomenout sterilizovat od kůrovce všechny padlé stromy. V obou případech, pokud dojde k té horší variantě, bude s velkou pravděpodobností celý zásah neúčinný. V případě zásahu na větších plochách to s sebou přináší následující důsledky: vykácením vzniknou holiny, které způsobí narušení stability ekosystému. Přitom zásah v původním pralesním porostu poškodí fungování ekosystému už při vykácení malé plochy, tzv. kůrovcového oka. Pokud jsou navíc pokácené stromy odvezeny, pak je efektivně přetržen koloběh živin v systému a přírodě již nezbyvá nic, z čeho by se mohla svůj stav obnovit. Holiny ve vyšších polohách jsou kontraproduktivní samy o sobě. Obnova lesa novou výsadbou je značně zdlouhavá a problematická díky klimatickým podmínkám. Pokud se k tomu ještě přidá fakt, že vysazované dřeviny pochází z dovezených monokulturních genofondů, pak je nový les předem odsouzen k zániku, poněvadž plantáže připomínající smrkové porosty nemohou nijak nahradit původní druhovou rozmanitost, čímž se stávají mnohem citlivější na vnější vlivy, tedy i na nálety kůrovce. Holiny dále na svých okrajích vytvářejí porostní stěny. Ty jsou vystaveny teplotnímu šoku, způsobenému změnou mikroklimatu náhlým osluněním a tím jsou oslabeny. Stěny jsou dále vystaveny prudkým nárazům větru a vichřice, což způsobuje rozsáhlé polomy a rozšiřování holin, kteréžto představují doslova prostřený stůl pro lýkožrouty. V neposlední řadě kácení kromě napadených stromů a kůrovce likviduje rovněž přirozené nepřátele brouka, takže pokud se asanace neprovede naprosto důsledně a broukovi se podaří uniknout, pak v případech kolonií ptáků a dravého nebo cizopasného hmyzu to tak jednoduché není.

Ovšem kromě asanace existují i neinvazivní metody, pokud je už nutné vůbec proti přírodě zasahovat. Jednak je to pokládání lapáků, což jsou vybrané pokácené pro kůrovce atraktivní stromy, které se musí pravidelně kontrolovat a po napadení neprodleně odkornit. I zde je klíčová důslednost tohoto postupu, která ale v praxi často chybí. Dalším prostředkem pro boj s kůrovcem jsou feromonové otrávené lapače; ty mají vůbec nejmenší náklady na zřízení a údržbu a současně nejmenší vliv na ekosystém samotný.

Je ovšem smutné, že pokud čtenář vybere z předcházejícího textu libovolný negativní prvek, který byl v souvislosti s kůrovcem zmíněn, pak tento pasuje na počínání nebo důsledky počínání správy parku v kalamitě na Šumavě.

4. Kalamita

Na kalamitu, která posledních deset let na Šumavě probíhá, bylo zaděláno dávno předtím. Se Šumavou se před více sto lety zacházelo jako s hospodářským lesem a vykáčené plochy byly osazovány dovezenými monokulturními smrkem, takže nový porost byl rovnoměrně rozmístěn, stromy byly všechny jednoho druhu a totožného stáří. Tento stav pochopitelně nijak nepřispěl k přirozené odolnosti a obnovyschopnosti lesa. Tento fakt výrazně napomohl tomu, že už v letech 1876-1890 proběhla první velká kůrovcová kalamita na území Šumavy. Po nastolení ochranného režimu na území Šumavy bylo takřikajíc otázkou času, kdy tyto smrkové plantáže opět podlehnou nějakému přírodnímu vlivu. V roce 1984 došlo na Modravsku k četným větrným polomům, které nebyly asanovány včas. Na konci osmdesátých let minulého století došlo ke gradaci kůrovce, což bylo následováno masivním nástupem těžeb, vytvořením velkoplošných holin, rozředěním lesních porostů a vznikem porostních stěn. V létě 1993 konstatovala kalamitní komise úspěšné zvládnutí situace. Následovaly ovšem další polomy. Jak situace eskalovala a neodborné zásahy pokračovaly, bylo na

základě politických tlaků vyměněno vedení správy národního parku a na místo jejího ředitele byl dosazen Ivan Žlábek. Ten svoje působení zahájil neuvěřitelným činem. Nechal vypracovat a schválil změnu zonace národního parku (prý podle instrukcí tehdejšího ministra pro životní prostředí Františka Bendy). Rozloha prvních zón byla zmenšena na 8840 hektarů, což představuje pouhých 13% celkové rozlohy parku. Jakoby to nebylo dost, oněch 54 ostrůvků, na kterých se první zóny rozkládaly, bylo dále rozdroceno na konečných 135(!) od sebe odloučených oblastí. Něco takového představuje celosvětový precedens a jednoznačně se vysmívá všem doporučením IUCN. Navíc to ohrozilo další životaschopnost takto okleštěných území, poněvadž ačkoliv bylo v té době vedením parku deklarováno striktní dodržování bezzásahového režimu v tom, co z prvních zón zbylo, došlo k razantním těžebním zásahům všude jinde. Od roku 1995 probíhalo kácení velkoplošně a hekticky. Tím pádem prudce vzrostl počet holin, na něž navazoval vzrůst počtu větrných polomů. Takové počínání rovněž znamenalo, že rozšiřování bezzásahových území prvních zón na dlouhou dobu nepřipadá v úvahu. Nastolenou megalomanskou asanaci navíc nebylo v silách lesníku technicky zvládnout. Mnoho sterilních neškodných sušin bylo pokáceno naprosto zbytečně a mnoho pokácených napadených stromů a lapáků nebylo asanováno dostatečně nebo se na ně úplně zapomnělo, respektive se k nim s postupujícím kácením už nikdo nevracel. Rok 1996 byl navíc relativně suchý a teplý, takže přestože byl objem kácení nebývale velký, vhodné klimatické podmínky, spousta nových polomů a zapomenuté stromy, ve kterých kůrovec mohl v klidu dospět, způsobily rozhoření kalamity v rozsahu, který byl po celou jejího dosavadního trvání zdaleka nejhorší. Následující rok byl naopak mnohem deštivější a populace kůrovce se v té době snižovala, ačkoliv kácení bylo ve srovnání s rokem minulým méně intenzivní. Jednoduše řečeno, odborná veřejnost ani nevládní ekologické organizace naprosto nebyly přesvědčeny o jakémkoliv pozitivním dopadu, který snad mohla úspěchaná asanace mít, a měly k tomu spoustu důvodů a důkazů. Brzy začalo vycházet najevo, o co v této kauze vlastně jde. Na velkoplošných holinách totiž zůstaly jen pařezy a sem tam nějaký zapomenutý kmen; veškerá ostatní dřevní hmota byla prostě pryč. Správa parku nechala všechno dřevo vyvést a dokonce ho posléze prodávala, leckdy i pod cenou. Něco takového zavání zneužitím pravomoci, veškerá pokácená hmota měla zůstat na místě, aby zůstal zachován koloběh živin pro přirozenou obnovu lesa. Jenže správa parku už byla v té době zřejmě pevně rozhodnuta udělat si ze šumavského dřeva výnosný byznys, přičemž kůrovcová kalamita, ke které částečně přispívaly i samotné zásahy proti ní, byla vhodnou zástěrkou pro nerušenou těžbu, často podpořena schvalovacími rozhodnutími úředníků ministerstva životního prostředí. Aby všechno nevypadalo tak drasticky, probíhalo rovněž osazování holin novými semenáčky. Byly to ovšem opět pionýrské monokulturální smrky. Přirozená obnova lesa spočívá v tom, že ve stínu mrtvých sušin a v půdě obohacené o živiny ze spadlých rozložených stromů se uchycují klimaxové dlouhověkové stromy, které vytvářejí heterogenní odolný les. Umělým zalesňováním naproti tomu vznikne homogenní stějnověký les, který za sto let podlehne prvnímu velkému náletu kůrovce stejně jako se to stalo před sto lety a jako se to děje nyní. Přesto to nejhorší mělo teprve přijít...

Už v roce 1998 sílily snahy ze strany správy parku na omezení bezzásahových režimů a rozšíření asanačních zásahů do původních pralesních porostů prvních zón. Správa to zdůvodňovala pochybnými studiemi o katastrofálním stavu napadení v pralesích. Přitom kůrovec se v původním porostu chová jinak než v umělém lese. Jak již bylo řečeno, je tam přirozeným obyvatelem, plní tam funkci zdravotní policie a ani jeho přemnožení na úrovni, která by jinde v hospodářském lese znamenala kalamitní stav (tj. napadení asi pětiny všech stromů a více), není ničím neobvyklým a vzhledem k fungování sukcesního cyklu ani ničím nebezpečným. Další věcí je, že první zóny existují proto, aby tam byla zachována přírodní biodiverzita a přírodní procesy, ne aby se stav lesa konzervoval v nějakém lesnicky přijatelném stavu i za cenu bezohledného kácení. Bánálně řečeno, správě národního parku by mělo být šumafuk, kolik je v původních pralesích brouků kůrovce a co tam dělají. Dalším důležitým faktem je, že bojovat s kůrovcem v původních lesních porostech za pomoci pily a sekery je jako bojovat s větrnými mlýny, pokud ovšem není účelem absolutní zplundrování oblasti. Jen samo počasí má na populaci kůrovce neskonale větší vliv než jakákoliv

byť sebedůslednější asanace. V neposlední řadě je třeba říci, že při rekapitulaci škod způsobených asanací a kůrovcem, která byla formou srovnávací studie vypracována nezávislými odborníky v roce 1999, se dospělo k překvapivým výsledkům. Bylo zjištěno, že vzniklé polomy za poslední tři roky se z 88% procent realizovaly na územích, kde proběhly těžební asanační zásahy a pouze z 12% v bezzásahových oblastech. Dále se ukázalo, že těžba společně s větrnými polomy zapříčila o 40% větší ztráty na stromech než samotný kůrvec v prvních zónách a že efektivita zásahů byla jen o jedno procento vyšší než přirozená regulace, ke které došlo během několika dalších let v nechráněnějších územích. Neexistoval tedy žádný rozumný důvod, proč v prvních zónách zasahovat, nehledě na důvody právní, které to jasně zakazovaly. Přesto bylo v roce 1999 rozhodnuto o zrušení bezzásahových režimů u 55 ze 135 prvních zón. Náměstek ministra životního prostředí Běle později prohlásil, že toto rozhodnutí bylo učiněno pod politickým tlakem ze strany některých poslanců a senátorů a že tedy odborné posudky nebyly rozhodujícím kritériem. Alarmující je ale to, že míra napadení kůrovcem, kterou bylo možno považovat za kalamitní (jakkoli je něco takového pro první zóny relevantní), se vyskytovala u pouhých tří oblastí určených pro nové zásahy. Podle odborníků a ekologických aktivistů, kteří počínání správy parku neustále sledovali a sledují, bylo toto rozhodnutí o kácení výrazem svévole, nekompetence a nezájmu o životní prostředí ze strany odpovědných institucí. Ačkoliv protesty odborné i neodborné veřejnosti a nevládních ochránářských organizací byly četné, v létě 1999 proběhla v Trojmezenském pralese blokáda proti kácení a celá kauza se ocitla pod silným mediálním tlakem, zvrátit situaci směrem k ukončení těžby se nepodařilo. Správa parku se obrnila neuvěřitelnou drzostí a hroší kůží a měla tendenci celou věc prezentovat jako spor jedné části odborníků společně s ochránáři, které neváhala označovat za ekologické fundamentalisty, s druhou částí odborníků, tedy jako složitou odbornou záležitost bez jednoznačného řešení. To byla jen další manipulace, které se správa v této věci dopustila. Ve skutečnosti stojí na jedné straně ministerští úředníci, ředitelství Správy NP Šumava a jeho zaměstnanci a na straně druhé nevládní ekologické organizace, představitelé tří příslušných ústavů Akademie věd (Botanického, Entomologického a Ústavu ekologie krajiny), představitelé mnoha českých univerzit a nezávislí odborníci. Jakoby to nebylo dost, dokonce i sama vědecká rada šumavského národního parku doporučovala zachovat bezzásahovost v prvních zónách s ohledem na ochranu přírodních procesů a specifických genofondů a varovala před rizikem vzniku holin a následného rozvrácení lesního porostu vichřicemi. S kácením vyslovila souhlas pouze „ve vyjimečných případech“ na okrajích zón v umělých monokulturách. To ovšem řediteli Žlábkovi stačilo k tomu, aby jakýkoliv zásah v inkriminovaných oblastech označil za vyjimečný a nebral tudíž na stanoviska vlastních inspekcí zřetel. To ovšem stále není vše. Brzy se ukázalo, proč vlastně k takovým bezohledným zásahům dochází. Někomu se totiž zachtělo vysokojakostního dřeva z původních pralesních porostů. Toto dřevo je přitom velmi drahé a jeho krychlový metr stojí od 2000 až do 50000 (v případě tzv. rezonančních smrků) korun. Připomínat, že vývoz dřeva z prvních zón je zakázán, snad ani není potřeba. Pro správu ale žádné zákazy neplatí, takže zanedlouho začalo mizet vzácné dřevo z oblastí Jezerní slat', Ztracená slat', Prameny Vltavy, Červený potok a pravděpodobně i z dalších. Byla použita těžká technika, která zdevastovala půdní kryt, v případě Ztracené slati byl z důvodu nepřístupnosti terénu nasazen vrtulník. Po mnoha protestech a několika trestních oznámeních došlo k jakémusi vyšetřování. Ve všech ohlášených případech bylo vyšetřovacím orgánem konstatováno, že dřevo skutečně cbybí. Když byla správa dotázána, co ví o ztraceném dřevě, začalo všechno to alibistické vylouvání. Nikdo ze správy parku nedokázal říci, kam se všechny ty stromy poděli. Při pokusu inspektora za asistence zástupce Hnutí Duha bezprostředně prověřit osud dřeva v lesní hospodářské evidenci, došlo jakousi podezřelou náhodou k tomu, že ani na pracovišti lesní správy v Modravě ani v centrální evidenci ve Vimperku nebyl jediný člověk, který by měl klíče od místností se záznamy. Kontrola proto musela být odložena, čímž správa získala čas na případné dodatečné doplnění evidence – ostatně z takovýcho praktik již byla dříve usvědčena Nejvyšším kontrolním úřadem. V Jezerní slati bylo svévolně a narychlo změněno značení na stromech, což měl být pokus posunout reálnou hranici tamější první zóny o několik desítek metrů do jejího nitra a zakamuflovat původní hranici, aby to vypadalo, že těžilo v druhé zóně. To ovšem neuniklo pozornosti dobrovolných

ochránců přírody, kteří stav značení zadokumentovali, porovnali s platnými mapami a poté podaly stížnost k České inspekci životního prostředí. Vedení správy nejprve celou věc zarytě popíralo a po několika měsících vyrukovalo s tím, že o tom vlastně ví a že je to chyba vzniklá při změně hranic zón z roku 1995... Pokud jde o svoz vrtulníkem, správa popřela jakoukoliv odpovědnost, označila věc za možnou provokaci ze strany stěžovatele a nakonec podala trestní oznámení na neznámého pachatele. Je těžké si představit, že by si někdo najal vrtulník, nerušeně s ním létal nad prvními zónami parku, potom pomocí něj svezl desítky mohutných smrkových kmenů neznámo kam a správa ani strážci parku by o tom vůbec nic nevěděli. Česká inspekce životního prostředí nakonec prokázala použití vrtulníku správou parku. Paradoxní je, že na jeho provoz jsou čerpány prostředky ze Státního fondu životního prostředí.

Pokud je mi známo, tak ve vedení správy parku zatím nedošlo k žádoucím změnám a vyšetřování výše popsaných pochybení bylo tu odloženo, tu přerušeno anebo probíhá odvolací řízení. Tyto obzvláště závažné události ale měli ještě další vedlejší efekt. Přesunem těžební činnosti do prvních zón zůstalo neasanováno více než 45000 kubíků pokáceného dřeva, ve se kterých kůrovec v mnoha případech namnožil. Již nejednou padlo obvinění, že si ředitel Žlábek pěstuje kůrovce, aby měl následně tučnější zisky z těžby. Kácení pokračovalo i v letech 2000 a 2001 a celková bilance je pochmurná. Za pět let působení stávajícího vedení národního parku Šumava bylo vytěženo více než 1100000 m³ dřeva, z toho velká část byla vytěžena načerno a velká část byla prodána. V současnosti je Šumava jedním z nejponičenějších a nejrozdrobenějších národních parků v Evropě a nezbývá než doufat, že tlak na politiky bude pokračovat a že se podaří Šumavu zachránit před jejími „ochránci“.

5. Pohled zvenku

Ovšem o osud Šumavy se aktivně zajímají i v zahraničí. Národní park se totiž ucházel o členství v řadě organizací sdružující chráněná území a o prestižní ocenění udělovaných národním parkům. Takové členství nebo diplom znamenají mnohé; zvyšují reputaci a atraktivitu parku, představují záruku zachování přírody prostřednictvím zahraničního dozoru a v neposlední řadě přinášejí parkům mnohamilionové dotace určené hlavně pro obce, které se nacházejí na území parku. Naneštěstí pro současnou správu parku ale mají mezinárodní organizace pro ochranu životního prostředí na prvních místech svých stanov ochranu biodiverzity a přírodních procesů, omezení hospodářské činnosti na území parku na minimum a její naprosté vyloučení v jádrových zónách, což je obecné označení pro nejpůvodnější a tedy nejvzácnější lokality parku. Již v roce 1995 po zavedení nové zonace parku a rozšíření těžeb varovala celoevropská organizace Europarc před ztrátou mezinárodní klasifikace. V dalších letech zaznívala kritika především ze strany národního parku Bavorský les v tom smyslu, že národní park zde není kvůli hospodářským výnosům. K tomu ovšem zůstala správa Šumavy zcela hluchá, stejně jako k dalším nesčetným výtkám podobného charakteru, se kterými přicházely mnohé nevládní organizace nebo ekologické ústavy Akademie věd u nás. Ve snaze vyřešit problém po dobrém byla Šumava přijata jako kandidátský park do mezinárodní iniciativy pod názvem PAN Parks ještě na podzim 1999. Tato iniciativa je provozována Světovým fondem pro ochranu přírody (WWF) a přináší parkům certifikát označující vysokou úroveň péče o přírodní bohatství a o návštěvníky parku. V postkomunistickém bloku již existuje sedm parků s certifikátem PAN Parks. Ani jeden se zatím nenachází v České republice. Členské parky dostávají každoročně nezanedbatelné dotace z evropských fondů. Na druhé straně kandidátské parky musí nejprve projít přechodným obdobím a opatřeními, která mají vytvořit podmínky pro zodpovědné udělení titulu. V případě Šumavy šlo v první řadě o zlepšení komunikace mezi správou parku a odbornou veřejností spolu s obcemi. Jenže po schválení plánu péče na deset let v roce 2000 konstatoval zástupce WWF Chris Hogan, že obce jsou nepřijatelným způsobem dozorovány a že jim vedení parku nenabízí do budoucna dlouhodobý program prosperity v sociální, ekonomické a kulturní oblasti. Pokud jde o komunikaci s odborníky, správa parku nijak nezměnila strategii zesměšňování, popírání

a zpochybňování kritiky svých opatření. Zkrátka ředitel Žlábek a jeho ředitelství nehnulo ani prstem pro překlenutí přechodného období. Pak už vše dělo takřikajíc ráz na ráz. V březnu 2000 zaslal generální ředitel Claud Martin varovný dopis premiéru Zemanovi. V květnu navštívil Šumavu koordinátor projektu PAN Parks Zoltán Kun a nezbylo mu než konstatovat, že dřevorubecký tlak na šumavské lesy nepolevuje a že ochrana přírody zde není na prvním místě. V červnu se na Šumavě konal seminář WWF, který došel k závěru, že se se Šumavou zachází jako s továrnou na dřevo. V červenci pracovala na Šumavě pro WWF oxfordská environmentalistka Katryn Furlongová, která pro změnu poukázala na fakt, že vedení parku vystupuje vůdčí partnerským obcím z pozice síly. V průběhu roku ještě došlo v vrcholném fóru WWF ve Švýcarsku, na kterém byl šumavský park vyhodnocen jako odstrašující případ v rámci Evropy, poněvadž prakticky existuje pouze na papíře. Po intervenci vyslance Evropské unie Ramira Cibriana u ministra životního prostředí Kužvarta měla ještě následovat ostrá výzva ředitele WWF/PAN Parks Segera van Voorsta. Jenomže správa parku měla v průběhu roku 2000 spoustu práce se zvyšováním objemu těžby, takže nereagovala na žádnou výše zmíněnou kritiku a vůbec nejevila snahu po nějaké spolupráci. Proto byl šumavský park v únoru 2001 vyškrtnut ze seznamu kandidátských parků, čímž se dostal do mezinárodní izolace a dost možná přijde o svou mezinárodní klasifikaci, pokud jde o začlenění do projektu Zelená střecha Evropy. Je až s podivem, že k tomuto razantnímu opatření došlo vzhledem k nezájmu správy parku a rozsahu těžby až po roce a půl. Je ale vidět, že i trpělivá snaha činitelů evropských organizací má své meze a že bez změny vedení šumavského parku již není naděje na brzkou reintegraci parku do mezinárodních struktur.

6. Pohled ven

Zajímavého srovnání lze dosáhnout, pokud se podíváme na německou část Šumavy do národního parku Bavorský les. Ten byl založen roku 1970 a už roku 1984 ustaly zásahy proti kůrovci v jádrových zónách při česko-německých hranicích. Bezzásahový režim od té doby až dodnes se týká více než 70% rozlohy parku a je tvořen jedním souvislým územím, které se dále rozšiřuje. Kůrovcová kalamita při svém vrcholu v druhé polovině devadesátých let zde postihla území o rozloze tří až čtyř tisíc hektarů a ačkoliv i zde měli lesníci o osud lesa obavy, dodrželi bezzásahový režim a nyní jsou na výsost spokojeni. Na území parku nedošlo k žádnému velkému polomu a to ani v nejnapadenějších lokalitách. V nejnižších patrech lesa se prosazují mladé stromky, které mají ve stínu napadených nebo mrtvých stromů ideální podmínky pro rozvoj. Nejmhutnější smrky navíc odolaly náletům kůrovce a vytvářejí vhodné předpoklady pro odolnější les. Na území parku zkrátka vzniká druhově, věkově i prostorově rozmanitý les a to bez jakýchkoliv zásahů člověka, tedy zdarma. Kolem rozsáhlé jádrové zóny byla kopecně zavedena tzv. pufráční oblast, která má chránit okolní uměle vysazené lesy ve druhých zónách a přilehlé hospodářské lesy, které by masivní napadení kůrovcem tak snadno nepřestály. Tato oblast je ve srovnání s velkoplošným a leckdy nahodilým kácením na naší straně natolik malá, že se zde praktikovaná diferencovaná asanace provádí s velkou důsledností a tedy i efektivitou. Nejen díky těmto úspěchům byl národnímu parku Bavorský les udělen v létě 2001 už po několikáté prestižní Evropský diplom s platností do roku 2006. Je tedy vidět, že Bavorský les je pravým opakem toho, čemu se u nás říká národní park Šumava. A ani pozitivní zkušenost s druhé strany hranice nepřiměla vedení šumavského parku ke změně koncepce, což ukazuje jedině na to, že ochrana přírodního bohatství není věc, kterou si klade za cíl.

7. Legislativa

Rok 2001 byl v souvislosti s Šumavou poznamenán také projednáváním nového zákona o Národním parku Šumava. Zatímco do roku 1992 byly národní parky vyhlášovány vládním nařízením, od 1.6. 1992 je každý nový národní park vyhlášován speciálním zákonem. Neznamená to, že by právní statut parku Šumava nebyl v pořádku, ale že v době, kdy vznikla potřeba nově ošetřit právní vztahy na jeho území, bylo zapotřebí zákonodárné iniciativy ze strany ministerstva nebo poslanců. Kupodivu

tato potřeba se bezohledného zacházení se šumavskou přírodou týkala jen podružně. Původní motivací byla mizerná komunikace a vztahy mezi obcemi na území parku a jeho správou, respektive špatná hospodářská situace těchto obcí. Už na jaře roku 2001 varovalo Hnutí Duha před lobbystickými tlaky ze strany dřevařských a stavebních společností, které by se mohly pokusit chystaný zákon zneužít na prosazování vlastních komerčních aktivit na území parku na úkor jeho ochrany. Zákon měl po široké diskuzi odborníků, zástupců státní správy a dotčených obcí konečně přesně stanovit ochranné režimy a respektování mezinárodních standardů pro národní park, zabránit prosazování komerčních zájmů poškozující ochranu přírody, reformovat institut správy národního parku, aby nemohlo docházet ke zneužívání pravomoci a rovněž umožnit a zajistit prosperitu šumavských obcí – ty by měli být ze své polohy spíše profitovat tak, jak je tomu ve většině parků v Evropě. Nakonec do prvního čtení v Poslanecké sněmovně přišli dva poslanecké návrhy. Jeden byl zpracován poslanci Vlachem, Zajíčkem a Kalouskem. Mezi jeho pozitiva patřil například zákaz hospodářských zásahů v prvních zónách nebo povinnost vydávat plán péče formou závazné vyhlášky ministerstva životního prostředí. Na druhou stranu ovšem počítal se zachováním dosavadní fragmentace parku a navíc požadoval vynětí obcí z území parku (což by mělo za následek ztrátu domácích i zahraničních dotací a prohloubení neutěšené hospodářské situace regionu) a dokonce odtržení četných přírodních lokalit (údajně v zájmu lepší ochrany toho, co zbyde). Tento návrh prvním čtením vůbec neprošel. Druhý návrh předložili poslanci Ambrozek, Máče a Filip. Ten sice nepočítal s žádným zásadním zmenšováním rozlohy parku a vymezil šumavským obcím finanční náhrady za ušlé daně z nemovitosti, které se na některé lesní pozemky vzhledem k ochrannému režimu nevztahují, zato však povoloval zásahy proti škůdcům v prvních zónách (přirodám pojem škůdce je pro první zóny s přihlédnutím ke způsobu, jakým se mají chránit, pojmem irelevantním; jediný skutečný škůdce v těchto zónách je člověk, zvláště v posledních letech). Nicméně tento návrh byl nakonec s podporou ministra Kužvarta puštěn sněmovnou do druhého čtení, načež se začalo pracovat na pozměňovacích návrzích. V této fázi se znovu dostala ke slovu polovičatá a nezodpovědná práce ministerských úředníků, kteří zpracovávali jeden z pozměňovacích návrhů. Druhý návrh byl vypracován Hnutím Duha, Ekologickým právním servisem a sdružením Horní Otava a kromě toho byl podpořen dvěma ústavy Akademie věd, které jej doporučily jako ten lepší pro další vyjednávání o osudu zákona. Stalo se však to, k čemuž již došlo dříve mnohokrát – ekologické organizace a odborníci Akademie věd opět nebyli vyslyšeni, když v polovině listopadu sněmovní výbor pro životní prostředí rozhodl, že pro další podobu zákona poslouží ministerský pozměňovací návrh. Ten ovšem vykazuje takové nedostatky, že se krátce po tomto rozhodnutí začalo spekulovat o tom, že návrh zákona může být nakonec zcela zamítnut. Bohužel v době psaní této eseje nebyl znám další osud zmiňovaného návrhu zákona, proto na samotný závěr pouze shrnu nedostatky ministerského návrhu. V první řadě je to pokus reformovat správu parku tak, že ji rozdělí na dvě samostatné instituce s tím, že úředníci, vydávající různá rozhodnutí a povolení budou odděleni od odborné základny parku. Kontrola hospodaření by přitom měla být ve stejné části jako hospodaření samo. Do odborných komisí ani nadále nemají být členové delegováni vědeckými institucemi a nevládními organizacemi, ale opět si je má právo volit výhradně ředitel podle svých (osobních) potřeb. Návrh dále nařizuje povinné asanace škůdci napadených stromů v prvních zónách. Škůdcem se přitom kromě kůrovce rozumí také hniloba, houby atd. Proč návrh rovnou nenavrhuje zrušit první zóny? A aby to rozhodnutí bylo dokonale kocourkovské, k asanaci stromů napadených některým ze škůdců v druhých zónách bude zapotřebí vyjímka orgánu ochrany přírody. Dalším počinem je stanovení vyjímek pro použití biocidů a měnění přirozených koryt (betonování) vodních toků a to i v prvních zónách, kde takový zásah nemůže být důvodný. V neposlední řadě návrh umožňuje zakládání soukromých mysliveckých honiteb na území parku. Co dodat? O osudu našeho přírodního bohatství rozhodují lidé, kteří snad nedisponují ani minimálními vědomostmi o ochraně přírody, zatímco ti, kteří se tím živí, jsou neustále přehlíženi a vysmíváni. Ostatně ministr Kužvart a jeho úředníci pravidelně obsazují nejvyšší příčky Ropáka roku. Nejinak tomu bylo i letos.

Prameny:

Balada o Jezerní slati aneb Pravdivý příběh zóny č. 69, Vladimír Just, Plzeňský deník, 31.8.2000

Na Šumavě je holina..., Vladimír Just, Literární noviny č. 24, 7.6.2000

Farizejstvím lze nazvat současné mediální divení ministra životního prostředí..., Vladimír Just, Lidové noviny, 18.5.2001

Tisková zpráva Hnutí DUHA, 17.8.2001

Tisková zpráva Hnutí DUHA, 6.6.2001

Tisková zpráva Hnutí DUHA, 29.5.2001

Tisková zpráva Hnutí DUHA, 13.11.2001

Tisková zpráva Hnutí DUHA, 14.11.2001

Národní park Šumava, Jaromír Bláha a Jiří Koreš, květen 1999
(z www.narodniparksumava.cz)

Zásadní nedostatky komplexního pozměňovacího návrhu MŽP a Správy NP Šumava, Hnutí DUHA, listopad 2001

Jak a proč vznikl Národní park Šumava, František Urban, 1.9.2001
(z www.ecomonitor.cz)

Význam Národního parku Šumava, Milan Rivola, 1.9.2001
(z www.ecomonitor.cz)

Kůrovcové kalamity: příčiny a racionální způsob ochrany, Informační list Hnutí DUHA, únor 1999

Národní parky Šumava a Bavorský les, publikace Hnutí DUHA, březen 2001

Boj o Šumavu, Josef Matyáš, Lidové noviny, 26.5.2001

Šumava nebude mezinárodním parkem, Radovan Holub, Mladá fronta Dnes, 11.5.2001

Národní park Šumava v Poslanecké sněmovně, Informační list Hnutí DUHA, listopad 2001